Teised kaks erakorralise eelarve kasvamise põhjust on tingitud sõjaoludest ja osalt 1906. a. revolutsioonist, kuna möödunud ilmasõja ajajärgul — 1915., 1916. ja 1917. a. — rõhuv osa erakorralisi kulusid läks sõjaoludest tekitatud väljaminekute katteks [1]).

Mis puutub harilikesse eelarveisse, siis oli nende kasvamine, nagu ülal tähendatud, üsna normaalne. Võttes kõnesoleva ajajärgu kulude eelarved ja jättes arvestamata kaks äärmist aastat kui mittenormaalsed (esimene puht-juhulisil põhjusil, teine — kuuluvana tormilisse revolutsiooni ja rahaväärtuse järsu languse ajajärku), näeme, et kulude üldsumma on suurenenud viieteistkümne aasta jooksul 215 083 rubla pealt 331 869 rublani, s. o. 54% võrra ehk pisut rohkem kui 1,5-kordselt. See on üsna tagasihoidlik suurenemine.

Kõnesoleva ajajärgu tulude- ja kulude-eelarvete tähelepanelikumal vaatlemisel jõuame järgmistele järeldustele. Nagu meil juba teada, jagunevad linna kulud linnaseaduse 138. ja 139. peatüki põhjal kohustuslikeks ja mittekohustuslikeks. Selle jaotuse põhjal kuuluvad Tartus täieliselt kohustuslikkude kulude hulka: 1) riigiasutiste ülalpidamiskulud, 2) linnavalitsuse ja vaeslastekohtu ülalpidamiskulud, 3) sõjaväe korterikohustus, 4) linnapolitsei ülalpidamine, 5) tuletõrje-meeskondade ülalpidamine, 6) võlgade tasumine — suuremas osas, 7) linna kinnisvarade korrashoidmine, 8) linna heakorra eest hoolitsemine ja 9) rahvahariduskulud (nende õppeasutiste ülalpidamine, millede kohta linn on oma peale võtnud vastava kohususe) [2]).

Võttes selle jaotuse alusel juhuliselt ühe või teise aasta eelarve ja summides selles vaid need kohustuslikud kulud, mis on kogu ulatuses linna kanda, leiame, et nende katmiseks kulub ära õige tunduv osa linna tuludest. Võttes näitena kas või 1910. a., näeme, et hariliku eelarve kuludesummast — 264 463,23 rbl. — seda liiki kohustuslikud kulud nõuavad omale 143 418,24 rbl., s. o. 54% ehk üle poole. Arvates siia juurde veel linna kulud, mis seotud linna uulide ja väljade, linnahoonete ning mälestussammaste ja linna üleval pidada olevate õppeasutiste korraldamis- ja ülalpidamiskulud, s. o. suurema, kui mitte rõhuvama osa § VII (linna heakord), § IX (rahvaharidus) ja § XIII (linna kinnisvarade korraldamine ja korrashoidmine) kuludest, s. o. suurema osa summast 79 303,46 rbl., jõuame selgusele, et n. n. mittekohustuslikud, linna vabast äranägemisest olenevad kulud moodustavad kõigest 17—20% eelarve üldsummast. Selle ebasoodsa seisukorra peale, mis iseloomustavaks nähtuseks oli kõikide Vene riigi linnade elus ja arenemises, juhiti korduvalt tähelepanu meie linna eelarvete seletuskirjades, alla kriipsutades eriti alalõpmatut linnapolitsei ülalpidamiskulude kasvamist, mis näiteks 1908. a. eelarves ulatusid peaaegu veerandini kõigist korralise eelarve kuludest [3]).

Kõige selle juures olgu tähendatud, et üheks iseloomustavaks iseärasuseks Tartu eelarves sel ajajärgul oli asjaolu, et eelarve pole mitte üldkäibeline [4]), vaid põhjeneb suurel mõõdul puhtail ülejääkidel, sest et linna ettevõtted: gaasivabrik, tapamaja, linna metsavalitsus jne. teotsevad oma erieelarvete põhjal, ise sisse nõudes ja kulutades endile kuuluvad summad, esitades linnale vaid oma aruanded ja linnale üle andes ülejäägid, mis moodustuvad tuludest peale omade tarvete katmise esimeses järjekorras.

1) Vt. Linnavalitsuse aruanded 1915. ja 1916. a. kohta.
2) Peale selle veel võrdlemisi tähtsusetu kulu — riigimaksude tasumine.
3) Selleks ajaks, alates 1906. aastaga, suurenesid linnadel politseikulud, linnavahtide arvu suurendamise ja nende palga kõrgendamise tõttu.
4) üldkäibeline — валовой.

Tartu, lk. 498